

НАПРЯМИ РОЗБУДОВИ МАШИНОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ ЯК ДРАЙВЕРА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Собкевич О. В., *д-р екон. наук, проф., центр економічних і соціальних досліджень НІСД*

Машинобудівна промисловість в Україні є стратегічно важливою галуззю для підтримки обороноздатності країни, її технологічного та інноваційного розвитку, долучення до глобальних ланцюгів створення продукції.

У період війни низка галузей машинобудування забезпечує потреби оборони, здійснюючи розроблення та виробництво інноваційних зразків техніки.

Для впровадження інноваційних розробок у галузі defense tech з липня 2022 р. Український фонд стартапів (USF) виділяє гранти до 35 тис. дол. США на проекти з розвитку військових технологій, оборони, кібербезпеки. Для підтримки українських розробників у сфері інноваційних оборонних технологій на базі USF у 2023 р. засновано кластер з розвитку оборонних технологій «Brave1». Ця платформа об'єднує як підприємців, які мають ідеї та розробки, так і тих, хто готовий інвестувати в їхній розвиток. На гранти у фонді передбачено понад 100 млн грн.

2023 р. оборонна промисловість стала одним з найбільших рушіїв відновлення економіки – вітчизняний ОПК виріс утричі проти 2022 р.; у поточному році очікувано зростання вшестеро¹. Активне виробництво відбувається за напрямками: бронетехніка; морські й радарні системи; високоточне озброєння; боєприпаси; авіабудування; авіаремонт². На засіданні Кабінету Міністрів України 03 січня 2024 р. Прем'єр-міністр Д. Шмигаль повідомив, що цього року Україна планує витратити на закупівлю, виробництво та ремонт озброєння понад 265 млрд грн, у пріоритеті – виробництво дронів, снарядів, патронів та броньованої техніки для військових.

З початку повномасштабної війни на території України потреби ЗСУ у військовій техніці дедалі частіше задовольняють зразками українських виробників.

¹ Спроможності українського ОПК зросли втричі проти минулого року.
URL: <https://ukroboronprom.com.ua/news/spromoznosti-ukrayinskogo-opk-zrosli-vtrici-proti-minulogo-roku>

² Безпілотники, далекобійна зброя та натівські снаряди: що виготовляє Україна під час війни.
URL: https://24tv.ua/economy/oboronni-pidpriyemstva-ukrayini-pid-chas-viyini-zasnovano-novi_n2250745

Так, станом на грудень 2023 р. від початку війни для Сил оборони України виготовлено 30 вітчизняних 155-мм самохідних артилерійських установок (САУ) 2С22 «Богдана»³. Розробником системи є Краматорський завод важкого верстатобудування, виробничі потужності якого евакуйовано й відновлено в безпечному регіоні. Загалом у виробництво «Богдани» залучено 25 підприємств та 400 працівників. У перспективі українська САУ здатна зайняти нішу на світовому ринку такої техніки як відносно недорогої і водночас надійної артилерії, яку можуть постачати, зокрема, до країн Африки, Азії та Латинської Америки.

Міноборони у 2024 р. готує замовлення на виробництво 750 бойових броньованих машин українського виробництва. Наразі в Україні значна кількість компаній займається проєктуванням та виробництвом різних броньованих машин. Так, ТОВ «Українська бронетехніка» представило нову модифікацію СБА «Новатор» – 10-місний бронев автомобіль на Міжнародній виставці оборонної промисловості MSPO, яка проходила у вересні 2023 р. в Польщі. Також компанія «Українська бронетехніка» реалізовує спільні проєкти з виробництва броньованих машин з підприємством «АвтоКрАЗ».

Науково-виробниче об'єднання «Практика» розробляє медичну евакуаційну машину для українських військових.

У рамках співпраці з технологічним кластером «Brave1» військові та інженери тестують розроблені в Україні «броньовані колеса» «RunFlat» для бойових пікапів – спеціальні вставки в автомобільні шини, які дають змогу машині їхати після пробиття шин у результаті враження осколками чи кулями.

На листопад 2023 р. розробленням безпілотних літальних апаратів займаються понад 200 українських компаній⁴. Виробництво ударних безпілотників становить 12–15 тис. FPV-дронів на місяць⁵. Запущено серійне виробництво невидимих для радарів розвідувальних дронів «Sirko». Проводять випробування нової української безпілотної евакуаційної платформи, яку можуть використовувати не тільки для евакуації, а й для підвезення боєприпасів та провізії.

***Довідково.** Стимулюванню виробництва безпілотних літальних апаратів (БпЛА) під час воєнного стану в Україні сприяє прийняття в травні 2023 р. двох Законів України, якими: 1) скасовано сплату ПДВ при ввезенні в Україну компонентів для комплектувальних (матеріалів, вузлів, агрегатів обладнання) БпЛА, що їх придбали підприємства для власної діяльності з виробництва та ремонту БпЛА⁶;*

³ Для ЗСУ виготовили вже 30 вітчизняних САУ «Богдана». URL: <https://uprom.info/news/vpk/dlya-zsu-vygotovyly-vzhe-30-vitchyzyanyh-sau-bogdana/>

⁴ В Україні вже працюють близько 200 виробників безпілотників – Федоров. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3789697-v-ukraini-vze-pracuut-blizko-200-virobnikiv-bezpilotnikiv-fedorov.html>

⁵ Українські виробники постачають ЗСУ до 15000 FPV-дронів на місяць. URL: <https://uprom.info/news/vpk/ukrayinski-vyrobnyky-postachayut-zsu-do-15000-fpv-droniv-na-misyacz/>

⁶ Про внесення зміни до підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення товарів для потреб

2) передбачено звільнення від сплати ввізного мита компонентів для виробництва чи ремонту безпілотних систем⁷.

На збільшення виробництва розвідувальних та ударних дронів, а також удосконалення їхнього програмного забезпечення спрямована реалізація експериментального проєкту щодо розроблення, виробництва, закупівлі та постачання боєприпасів до безпілотних систем та бойових частин безпілотних систем для Сил безпеки та оборони України⁸. На період реалізації експериментального проєкту (два роки) встановлено організаційні, технологічні та інші вимоги до провадження господарської діяльності у відповідній сфері. Зокрема, для виробників, включених до реєстру виконавців державних контрактів у рамках проєкту, передбачено спрощення процедури експортного контролю у сфері виробництва безпілотників⁹.

Спрощено процедуру та скорочено строки списання втрачених унаслідок бойових дій БпЛА вартістю до 1,5 млн грн, а також дронів-камікадзе та інших безпілотників, перероблених для виконання завдань з ураження цілей¹⁰. Завдяки цьому потреби в оновленні такої техніки оцінюватимуть оперативніше, що сприятиме збільшенню її закупівель і, відповідно, завантаженню виробничих потужностей.

У **повоєнний період** потреба розмінування вимагатиме спеціальної техніки – машин для розмінування, для перевезення вибухонебезпечних предметів, міношукачів, іншої спецтехніки. Протягом багатьох років будуть актуальними потреби в ремонті цієї техніки й постачанні запчастин для неї.

Українські підприємства, які займаються відповідними виробництвами, мають перспективи їх масштабування. Так, харківські виробники розробили й створили першу машину для підготовки ґрунту до розмінування, презентація якої відбулася 27 жовтня 2023 р. на базі Міжрегіонального центру гуманітарного розмінування та швидкого реагування ДСНС. Для служб, які займатимуться повоєнним розмінуванням акваторії, стане в пригоді українська розробка – катер проєкту GS7300 з інноваційного матеріалу HDPE (high-density polyethylene). Це результат роботи Миколаївського суднобудівного підприємства «Компанія Гольфстрім», яке спеціалізується на виготовленні човнів та малотоннажних суден з HDPE.

виробництва та/або ремонту безпілотних систем : Закон України від 29.05.2023 № 3123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3123-IX#Text>

⁷ Про внесення змін до Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввізним митом окремих товарів оборонного призначення, товарів для потреб виробництва та/або ремонту безпілотних систем : Закон України від 29.05.2023 № 3124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3124-IX#Text>

⁸ Про реалізацію експериментального проєкту щодо виробництва, закупівлі та постачання боєприпасів до безпілотних систем та бойових частин безпілотних систем : Постанова КМУ від 21.07.2023 № 763. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/763-2023-%D0%BF#n12>

⁹ Про внесення змін до Порядку реалізації експериментального проєкту щодо виробництва, закупівлі та постачання боєприпасів до безпілотних систем та бойових частин безпілотних систем : Постанова КМУ від 10.10.2023 № 1070. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1070-2023-%D0%BF#Text>

¹⁰ Про затвердження Змін до Порядку списання військового майна у Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту : Наказ Міністерства оборони України від 29.09.2023 № 571. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1799-23#Text>

Розбудова транспортної інфраструктури, а також інтеграція України в транс'європейські мережі потребують істотних зрушень у галузі транспортного машинобудування. Розвиток вітчизняного транспортного машинобудування створюватиме позитивний кумулятивний ефект в інших галузях економіки країни – металургії, хімічній промисловості, електротехнічній галузі тощо, стимулюватиме наукову та інноваційну діяльність наукових та проектно-конструкторських організацій України.

Потенціал виробництва широкого спектра продукції з високим рівнем доданої вартості, здатної задовольнити внутрішній попит, міститься у виробництві залізничного рухомого складу. У процесі повоєнного відновлення та реалізації завдань підготовки до європейської інтеграції України треба модернізувати виробництва, працювати над удосконаленням конструкцій вантажних вагонів і створенням продукції нового покоління з покращеними технічними, екологічними характеристиками та показниками безпеки руху. Позитивну динаміку щодо нарощування обсягів випуску залізничного машинобудування має супроводжувати оновлення АТ «Укрзалізниця» рухомим складом вітчизняного виробництва, здатним відчутно поліпшити техніко-технологічні показники (зокрема щодо: підвищення швидкості руху пасажирських поїздів до 160, а в перспективі до 200, і вантажних – до 100–120 км/год.; збільшення терміну експлуатації та підвищення продуктивності рухомого складу; зниження питомих витрат енергоресурсів та матеріаломісткості; зменшення часу доправлення вантажів та перебування пасажирів у дорозі; забезпечення перевезення пасажирів з обмеженими фізичними можливостями тощо).

АТ «Укрзалізниця» та ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» 04 грудня 2023 р. за результатами проведеного тендера підписали контракт на постачання до 30 червня 2026 р. нових пасажирських вагонів кількістю 22 од. на суму 980,45 млн грн. Вагони мають бути обладнані кондиціонерами, сповивальними столиками, керованим освітленням, розетками та USB-портами, кава-машинами та системами відеоспостереження.

Окрім того, ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» стало першим в Україні підприємством, яке отримало право на випуск вантажних вагонів на колію 1435 мм, виконавши вимоги відповідних технічних специфікацій інтероперабельності (TSI), що діють у країнах ЄС.

Важливу роль у відбудові населених пунктів України, у т. ч. звільнених від окупації територій, відіграє налагодження автомобільного сполучення, що потребує закупівель пасажирського транспорту для міжобласного, районного з'єднання, потреб місцевих громад. Так, 2023 р. «Черкаський автобус» виготовив майже 500 автобусів (автобуси «Ataman», які підприємство виготовляє на шасі японських «Isuzu», мають 67 % локалізації); львівське підприємство «Завод ЕлектронМаш» виграло тендер на виробництво низькопідлогових автобусів для

Ужгорода; навчальним закладам Полтавщини передали першу партію шкільних автобусів виробництва Запорізького автомобільного заводу, громадам Київщини – чергову партію шкільних автобусів виробництва Чернігівського автобусного заводу.

Надзвичайно важливим напрямом є аграрне машинобудування. Послідовна реалізація аграрної реформи, наслідком якої буде зростання припливу інвестицій в аграрний сектор, збільшуватиме попит на сільськогосподарські машини й устаткування – як для великих, так і для дрібних господарств. Вітчизняне аграрне машинобудування має достатньо виробничих потужностей для виготовлення більшості видів техніки. Але, на жаль, за багатьма експлуатаційними показниками українська сільгосптехніка поки що відстає від іноземних аналогів. Треба сприяти поступовому освоєнню галузевими підприємствами випуску техніки нового покоління шляхом реалізації спільних інвестиційних проєктів із закордонними компаніями.

«Стратегія розвитку агропромислового комплексу» передбачає будівництво протягом 10 років після перемоги у війні з РФ восьми заводів, які вироблятимуть сільськогосподарську техніку¹¹. Планують збудувати два заводи моторної техніки потужністю 1500 од., а також шість заводів навісної та причіпної техніки потужністю 10 тис. од. Чинниками інвестиційної привабливості такого будівництва в Україні є наявність стійкого внутрішнього попиту з потребою імпортозаміщення, а також розвинута ресурсна база виробництва комплектувальних.

Зростання врожаїв сільськогосподарської продукції вимагатиме більших потужностей для їх зберігання, що потребує нарощувати виробництво обладнання для елеваторів. Під час війни вже є успішні кейси в цій сфері. У вересні 2023 р. МХП запустив у роботу новий елеватор у Львівській області, значну частину складників якого виготовило підприємство «KMZ Industries» з Полтавщини; обладнання цього виробника встановлено й на новому елеваторі у Вінницькій області. У Тернопільській області завершують будівництво першої черги елеваторного комплексу з українським обладнанням для агрокомпанії «Агрон», об'єкт цілковито споруджувано під час війни. На Черкащині відбувається активне будівництво нового елеватора з використанням обладнання від української компанії «ЛУБНИМАШ».

Українські виробники мають відповідні обладнання та досвід, щоб долучитися до ланцюгів виробництва енергетичного машинобудування – обладнання для відновлюваної енергетики, розроблення та впровадження розумних енергоощадних приладів та інших рішень, потрібних для зменшення залежності від імпорту викопного палива й досягнення чистого нульового викиду в найближчі декілька десятиліть.

¹¹ Презентація «Стратегія розвитку агропромислового комплексу». URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/strategiya-rozvitku-agropromislovogo-kompleksu>

Також є перспективи замінити енергоблоки теплової генерації, зруйновані в Україні під час війни, електростанціями з малими модульними реакторами (SMR). Так, у 2023 р. ДП «НАЕК “Енергоатом”» і компанія «Rolls-Royce SMR» підписали меморандум про взаєморозуміння, який передбачає спорудження в Україні такої електростанції. Вона буде здатна генерувати обсяг безвуглецевої електроенергії, якої вистачатиме для живлення мільйона будинків протягом понад 60 років. Наразі здійснювано співпрацю в напрямі SMR, окрім британської «Rolls-Royce», також з американською «Westinghouse», що пропонує свій реактор AP-300, «NuScale» і «Holtec International», а також ще з декількома іншими компаніями, з якими підписано відповідні меморандуми.

Україна має шанс стати майданчиком для розміщення виробництв *сучасного автомобілебудування* на своїй території, зокрема електротранспорту, залучати глобальних автовиробників для локалізації промислових потужностей, зважаючи на вигідне розташування, наявність стимулів у рамках створення й функціонування індустріальних парків, а також для виробництва екологічного транспорту¹². У контексті світових індустріальних змін інтерес України полягає в її перетворенні зі споживача готової продукції на учасника ланцюгів створення доданої вартості.

Для підтримки цих напрямів важливо: масштабувати проекти виробництва критично важливих видів машинобудівної продукції (спецтехніки, будівельної техніки, транспортних засобів тощо) у спосіб налагодження співпраці між державними, місцевими органами влади і виробниками, а також локалізації на базі українських підприємств виробництва техніки закордонних зразків; сприяти інноваційним розробкам у галузі defense tech, започаткувати контракування Міноборони великих партій продукції ОПК з визначенням тактико-технічних характеристик товарів, потрібних у масовому виробництві, що сприятиме завантаженню виробничих потужностей; зміцнювати зв'язки між галузевими науково-дослідними установами та технологічними підрозділами машинобудівного сектора в подоланні проблем створення нових матеріалів і технологій, пошуку й реалізації оригінальних ідей щодо створення вітчизняних брендів відповідно до сучасних потреб та ін.

Січень 2024 р.

¹² Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо стимулювання розвитку галузі екологічного транспорту в Україні : Закон України від 15.07.2021 № 1660-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1660-20#Text> ; Про внесення зміни до пункту 4 розділу XXI «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо стимулювання розвитку галузі екологічного транспорту в Україні : Закон України від 15.07.2021 № 1661-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1661-20#Text>